

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC CONFERENCES

Book CLXXXIII

DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES

Book 43

STATE ORDER
SOVEREIGNTY IN THE ERA
OF GLOBALIZATION

PROCEEDINGS FROM THE SCIENTIFIC CONFERENCE
HELD ON FEBRUARY 8TH AND 9TH, 2019

Accepted for publication at the 2nd electronic meeting of the Department of Social Sciences, held on June 25th, 2019, after being reviewed by academicians Kosta Čavoški and Aleksandar Kostić

EDITOR

academician

ALEKSANDAR KOSTIĆ

BELGRADE 2019

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXXXIII

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Књига 43

ДРЖАВНИ ПОРЕДАК СУВЕРЕНИТЕТ У ВРЕМЕНУ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

ЗБОРНИК РАДОВА СА СИМПОЗИЈУМА
ОДРЖАНОГ 8. И 9. ФЕБРУАРА 2019. ГОДИНЕ

Прихваћено за објављивање на II електронском скупу
Одељења друштвених наука, одржаном 25. јуна 2019. године
на основу реферата академика Косте Чавошког и Александра Костића

УРЕДНИК

академик

АЛЕКСАНДАР КОСТИЋ

БЕОГРАД 2019

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

Лектор
Невена Ђурђевић

Фотографија на корицама
А. Димиријевић / РАС Србија

Припрема за штампу
Досије студио, Београд

Тираж: 400 примерака

ISBN 978-86-7025-837-2

Штампа
Планета принт, Београд

САДРЖАЈ

- 9 | Реч уредника
- 13 | Реч Владимира С. Костића,
председника Српске академије наука и уметности
- 15 | Коста Чавошки, *Поредак и сувереност*
- 25 | Драган Симеуновић, *Суверенитет као проблем у
времену глобализације*
- 47 | Јован Бабић, *Краљевства и царства: прилози анализи односа
између глобализације и суверенитета*
- 65 | Слободан П. Орловић, *Српски уставни поредак на размеђу
теоријорјалног интелектуала и права на самоопредељење*
- 87 | Владимир Н. Цветковић, *Државна сувереност и/или
национална безбедност (екстерне и интерне функције
концепта суверености)*
- 125 | Рајко Кузмановић, *Босна и Херцеговина – држава са
ограниченим суверенитетом*
- 135 | Миша Ђурковић, *Судска диктатура као инструмент
обновљене монроове доктрине*
- 157 | Будимир Кошутић, *Енџелс о немачкој суверености и
евројској безбедности*
- 187 | Горан Марковић, *Нормативно и стварно у теорији
народног суверенитета*
- 211 | Ирена Пејић, *Уставостворна власт у времену глобализације*
- 227 | Владан Петров, *Устав данас – шта је остало од
суверености уставостворца?*
- 243 | Тијана Шурлан, *Интернационализација уставног права
најам глобализације уставног права*
- 263 | Драгана Коларић, *Ius ripiendi и суверенитет државе
у време глобализације*
- 309 | Јован Ђирић, *Европски суд за људска права и глобализација*
- 329 | Тамаш Корхеџ, *Суверенитет, националне државе, националне
мањине, глобализација – Мађарска, Мађари у Србији, Србија*
- 355 | Борис Кривокапић, *Државна сувереност и међународно право
у ери глобализације*

РЕЧ УРЕДНИКА

Зборник који је пред нама садржи радове саопштене на скупу под насловом „Државни поредак: сувереност у времену глобализације“ који је одржан 8. и 9. фебруара 2019. године у Српској академији наука и уметности у организацији Одбора за филозофију и друштвену теорију Одељења друштвених наука САНУ. Овај скуп је последњи у низу од пет скупова у оквиру циклуса „Стратешки правци развоја Србије у XXI веку“ који захвата кључне области од стратешког значаја за свако уређено и просперитетно друштво. Претходни скупови и пратећи зборници, посвећени образовању, науци, култури и економији, заједно са овим скупом представљају целину која сведочи о томе како је део српске елите видео и разумео ове области и која је решења предлагао за проблеме са којима се оне данас суочавају. Самим тим, зборници произашли из ових скупова могу да се схвате и као својеврсно сведочанство о Србији на почетку XXI века.

Циклус ће већ следеће године бити поновљен истим редоследом области, чиме ће се, уколико успе да одржи континуитет, добити увид у промене не само у поменутих областима у распону од пет година већ и слика о временској динамици тих промена из којих би се могло наслутити да ли је реч о осмишљеном правцу њиховог развоја или, пак, о несистематском и хаотичном лутању без јасно постављених дугорочних циљева.

Сада, када је први круг овог циклуса завршен, јасно се указује међусобна повезаност области које су у њему разматране. Није могуће говорити о култури и науци без образовања, нити је могуће о овим областима говорити без економске компоненте. Најзад, оно што све ове области обједињује је, у добром и лошем смислу, оквир државе без којих оне не могу да буду уређене на ефикасан начин, нити је могућа њихова продуктивна комплементарност. Имајући ово у виду, чини се да је овај последњи скуп који је посвећен државном поретку, са нагласком на суверенитет у времену глобализације, сажео и јасно артикулисао већину проблема који су констатовани на претходним скуповима.

Садашње време је, као што се често наглашава, време транзиције. При том се у највећем броју случајева има у виду транзиција из једног друштвеног и економског система у други, кроз који су пролазиле

и пролазе земље Источне Европе. Ово јесте време транзиције али, рекао бих, време глобалне цивилизацијске транзиције која није географски одређена, нити ју је могуће свести на економске и уско политичке промене. Налазимо се пред завршетком једне епохе чији су трагови и даље у нашем сећању али новонастало окружење их више не препознаје. Налазимо се пред знацима нове епохе чије обресе назиремо, али их не разумемо. Променама су захваћени не само свакодневни живот већ и вредносни систем, однос према традицији, разумевање историје, однос према држави и њеном суверенитету. Доскорашњи цивилизацијски оквир је радикално напуштен, а нови још није створен. Налазимо се у „ничијем“ простору са нејасним координатама, у скраћеном временском хоризонту у коме су сви обрасци традиционалног понашања, вредновања и односа релативизовани. Укратко, налазимо се у нестабилној тачки пресека различитих историјских, економских, вредносних и технолошких вектора чије нам путање нису довољно јасне.

Иако није експлицитно на овај начин, стање описано у претходном параграфу било је могуће уочити и на досадашњим скуповима. Тако је, на пример, скуп посвећен образовању указао на упадљиве нејасноће када су у питању циљеви образовања у Србији, уз јасне закључке да смо сведоци деградације образовних стандарда. То је, међутим, тек део шире слике глобалних промена не само код нас, већ и у свету. Скуп посвећен науци показао је несналажење и неразумевanje глобалног положаја науке и њене суштинске повезаности са образовањем, али и са ширим геостратешким контекстом у коме се она схвата инструментално, са јасним политичким импликацијама поткрепљеним знатним финансијским средствима. Скуп на коме су размотрени проблеми културе у Србији, иако је његов фокус био на идентитетским аспектима културе, остао је, чини се, недоречен не само због тога што не постоји јасна свест о значају културе у поменутиим глобалним превирањима већ и због саме природе ове области чије су границе флуидне, а сам појам недовољно прецизно одређен. Најзад, на скупу посвећеном економији разматрани су проблеми запослености у Србији са јасним знацима радикалних промена на глобалном тржишту рада. Био је то скуп који је, чини се, најјасније указао на глобалне промене које су у току, са последицама које ће захваљујући новим технологијама у непосредној будућности у потпуности изменити цивилизацијски контекст.

Ако је претходна констатација о томе да се налазимо у транзицији епоха тачна, онда је разумљива симултаност промена у областима образовања, науке, културе и економије, са једне стране, и релативизација концепта државе са друге стране. Традиционално схваћена држава је

оквир у коме се у пресеку јавних интереса одређене заједнице формулише не само дневна и дугорочна политика у ужем смислу те речи, већ и све њене пратеће компоненте као што су образовање, наука, култура и економија, али и вредносни систем. Релативизацијом појма државе, а пре свега њеног суверенитета, нестају јасно омеђене границе интереса једне заједнице који се, често индукованом конфузијом, представљају као превазиђени, ретроградни и штетни по саму заједницу. Имајући то у виду, постаје јасније несналажење у свим сферама јавног интереса јер он сам постаје нејасан.

Ипак, глобализација је неизбежан процес јер је технолошки напредак укинуо просторне и временске границе. Све се наизглед одиграва у садашњем тренутку, без обзира на географске координате, што је новина коју досадашња историја не познаје. У таквом окружењу проток капитала, слободна тржишта, укидање свих могућих баријера, широко културно прожимање и тренутна комуникација изгледају као неслућени цивилизацијски напредак. И заиста, из такве перспективе државни суверенитет се чини анахроним и непотребним. Али, то је заблуда далеко опаснија од многих заблуда којима у ближој и даљој прошлости нисмо одолели. Не постоји слободан проток капитала, не постоје универзално слободна тржишта, а културно прожимање је најчешће једносмерно и неретко наметнуто. Наводне предности глобализације инструментализоване су непроменљивом суштином политичког и геостратешког деловања које је мотивисано интересима крупног капитала. Отуда не треба да нас изненади ако се прети санкцијама државама које у свом интересу ограничавају тржиште великим светским компанијама или постављају услове којим бране своје уже и шире интересе.

Релативизацијом појма државног суверенитета ствара се псеудо-правни оквир за несметани продор на циљана тржишта, али и могућност меког или тврдог усмеравања њиховог унутрашњег устројства у кључним сегментима који су били предмет претходних скупова у оквиру овог циклуса. Стога, када је реч о Србији, не треба да чуди драстична деградација образовања, одвраћање од фундаменталних истраживања у науци и усмеравање на практичне технолошке иновације, одсуство дугорочне стратегије у култури и систематско затирање уставна културе, деиндустријализација и довођење „страних инвеститора“ чији профит не остаје у земљи итд.

Радови саопштени на скупу и објављени у овом зборнику, иако сви обрађују проблеме суверенитета у времену глобализације, могу се поделити у две тематске целине. У првој се разматрају политички и геостратешки аспекти, док је друга целина посвећена правним аспектима

суверенитета и глобализације. Тиме шеснаест радова који чине овај зборник у великој мери покрива такорећи све аспекте проблема државног суверенитета и његове угрожености глобализацијом.

Желео бих, на крају, да се захвалим свим учесницима који су својим излагањима допринели да овај скуп, а самим тим и овај зборник, добију јасан тематски фокус. Организатори скупа дугују посебну захвалност проф. Ратку Марковићу на драгоценим сугестијама када је реч о избору појединих проблема које би скуп требало да обухвати. Најзад, овом приликом желим да се захвалим проф. Драгану Симеуновићу без чијег ентузијазма и несебичне помоћи организација овог скупа не би била могућа.

Александар Костић

РЕЧ ВЛАДИМИРА С. КОСТИЋА
ПРЕДСЕДНИКА СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ
НАУКА И УМЕТНОСТИ

Поштовани председниче Академије наука и уметности Републике Српске, поштовани часници и чланови Српске академије наука и уметности (САНУ), поштовани учесници овога скупа, госпође и господо, данашњи скуп је сам по себи кристално јасан. Имате наслове, имате предаваче: међутим, иза овог скупа крије се једна мала прослава, рекао бих један мали успех, или још боље успех амбициозне жеље која је пре шест, седам година (а сведок сам тог пута од самог почетка) започела у једном одбору Одељења друштвених наука. Идеја је била једноставна: САНУ има обавезу да буде присутна у сагледавању актуелног, савременог тренутка у различитим областима нашег живота. Примерено, јер смо дефинисани као највиша установа у области науке и културе, али се границе које би дефинисале те велике области заправо прилично преплићу, оне су некада нејасне, а једне без других дефинитивно не могу. И тада је била идеја да се направи први циклус, заправо нешто што би се сваке године одиграло у оквиру циклуса, чули сте од академика Александра Костића о чему се ради, који би обухватио пет великих области, и то овим редом: образовање, наука, култура, економија и државни поредак, са извесним фокусима у свакој од ових области, наравно.

Да ли смо када смо циклус започели са темом образовања веровали да ћемо успети? Да будемо искрени, постојала је између конференција посвећених образовању и науци једна латенца од преко годину дана. Тада се јавио мали црв сумње да ћемо негде посустати, јер је прилично тешко координисати све оне који су у овом науку учествовали; међутим, некако смо се тргли, састанци су се одржавали после тога један за другим и за сваком од конференција, што сматрам посебно значајним, остали су писани трагови. И ми данашњим, односно и сутрашњим скупом заправо затварамо први круг, први циклус. Свих пет тема је обрађено. Али, обрађено је само у првој итерацији. Идеја је заправо да ми наставимо без икакве паузе и да се поново, после пет година, вратимо на тему образовања, па потом науке, и тако редом, остављајући и даље писане трагове шта су неки мислећи људи у Србији сагледавали када су у питању ови заиста кључни аспекти живота наше заједнице.

Друго питање које се овде поставља је да ли је Академија била у стању да сама изнесе овакав подухват? Не, није. И то САНУ од самог почетка није ни крила. Академија то може да уради само уз помоћ озбиљних људи који се овим проблематикама баве и који о њима знају врло често и више од нас, односно наших чланова који су у блиским областима. Према томе, понудили смо простор да људи који одређене проблеме разумеју, о томе проговоре. Ово што изговарам може се проверити по списковима предавача. Други предуслов који смо поставили је да они који учествују у тим симпозијумима не буду нужни истомишљеници. Због чега би се истомишљеници окупљали, једни другима говорили оно у чему се међусобно слажу и због чега се међусобно препознају? Покушали смо да успоставимо једну просвећенију форму дијалога и један од комплимената организаторима ових скупова, ако могу ја да га дам као човек који је чак и од извесних учесника овог симпозијума дефинисан као „тек медицинар“, је да су и дијалози након предавања остали записани – да се ауторизују и да се види шта су људи који знају о чему говоре (а мислим да свако ко данас и сутра учествује зна о чему говори) изrekli у САНУ, где се нису слагали, где су биле евентуалне границе одређених неспоразума и како су они превазилажени. Мислим да је и то лековито за наше друштво – дијалог је очито могућ, без међусобног вређања и унижавања. Ја сам почео да губим наду да је тако нешто могуће, али на вама је да докажете да то јесте и да је ово само моја старачка мрзовоља.

Госпође и господо, за ову врсту ваше активности најтоплије вам се захваљујемо, јер помажете не само Академију, већ и ширу заједницу у разумевању кључних проблема. Ја вам се, кажем, захваљујем, али вас и уверавам да, без обзира шта ће бити у будућности, ова идеја остаје једна од кључних активности Академије, јер на тај начин ми још увек имамо неку врсту непрекинуте пупчане врпце са реалношћу. И на овоме ће сви који се будемо и ако се будемо питали, истрајавати. Организаторима честитам на свему што се овде данас догађа, али указујем да је и раније било неколико кључних састанака у САНУ. Ти састанци су имали за циљ да покушају да предвиде шта то будућност доноси свима нама? Нажалост, није било много заинтересованих. Када смо пак правили скупове о историјским интригама, међусобним сукобима, о причама које су биле увек на изванредан начин повезане са историјским тајнама и сенкама, сала је готово по правилу била испуњена. Негде смо колективно престали да будемо способни да се суочавамо са кључним питањима и проблемима и да о њима озбиљно разговарамо. Стога, ово што ви данас радите и што су радили ваши претходници у прве четири теме, рекао бих да има неку врсту пионирског значаја. И за друштво у целини, и за саму САНУ, посебно.

КРАЉЕВСТВА И ЦАРСТВА:
ПРИЛОГ АНАЛИЗИ ОДНОСА ИЗМЕЂУ
ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ И СУВЕРЕНИТЕТА

Јован Бабић

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Сажетак. У тексту се разматрају две идеалтипске дескрипције функције простора, односно територије, у конституцији државе. Два модела државе који одговарају овим дескрипцијама назвао сам провизорно „краљевским“ и „царским“; први се односи на националне државе а други на империје. У првом моделу територија, дефинисана државном границом, функционише као облик колективне својине од велике вредности, док у другом моделу територија и граница функционишу као дефинициони параметри државе. Извор закона у првом моделу је законодавна воља народа која је израз колективног идентитета и има капацитет доношења одлука, на чему се заснива могућност приписивости одговорности, док у другом моделу закон долази из ефикасности контроле његовог спровођења на некој територији. У империјама су држављанство и националност изједначени. Ова схема се затим користи у опису и анализи текућег нормативног, или нормативно-политичког, сукоба између „суверенизма“ и „глобализма“.

Кључне речи: суверенитет, глобализација, држава, закон, национална држава, империја, територија

Људи живе заједно, у групама или колективима. Неки од тих колектива су природне целине живота, попут породице или племена, а неке су више вештачке попут државе, цивилизације или религије. Живот о коме је овде реч није пука биолошка чињеница већ динамичка целина која је истовремено садржај онога што живот чини вредним (укупан инвентар постигнућа), али истовремено и основа на којој је то уопште могуће. Та основа је *моћ слободе*, моћ да се омогући постанак онога чега без те моћи не би било. Процес у коме се то реализује има две фазе: *одлуку*, постављање циља (предвиђеног за будућност, који још не постоји и неизвестан је) и *покушај* остварења постављеног циља (налажењем средстава која, као узроци, треба да испоставе тај циљ као последицу – док одредница „покушај“ указује на могућност неуспеха). Оно што се тиме директно постиже јесте контрола будућности и, коначно, јединство целине живота кроз време.

Групе људи који живе заједно, са већом или мањом кохезијом и у већој или мањој хомогености, су просторно раштркане и нестабилне – у сваком случају много нестабилније од појединаца, који су такође израз живота у горњој одредби те појаве, али који имају *ишло* које их

држи на окупу. Иако и појединце прати нестабилност, која је природни пратилац моћи слободе у виду колебања код одлучивања (свако одлучивање је жртвовање свих неизабраних, одбачених, алтернатива), неизвесности исхода, и поврх свега, присуство континуирано присутне латентне могућности предомишљања, ипак је живот појединаца много хомогенији од живота група. Али оно што је, без детаљног улажења у дубљу анализу ове веома важне ствари, потребно рећи јесте да и колективи, као и појединци, представљају форме живота. Штавише, колективи такође могу бити носиоци моћи одлучивања, и када је то случај они су истинска форма живота са свим атрибутима који карактеришу личности: континуитет контроле будућности, одговорност за одлучено и учињено, акумулација постигнућа, скуп вредносних критеријума као основа смисла и вредности тих постигнућа. Колективи су вишегенерацијске, односно многогенерацијске форме дугорочног живота у којима су појединци саставни чиниоци који са једне стране чине састав и материју колектива, док са друге стране дају појединцима оквир смисла и вредности индивидуалних постигнућа (само она индивидуална постигнућа која се уклапају у тај оквир имају вредност, док су она која се не уклапају имагинарна, бесмислена или криминална).

Треба напоменути да се овде ради о оним колективима који имају моћ одлучивања, тј. које за ту сврху одликује неопходна *једносћ*, идентитет, и који у том смислу представљају неку врсту вештачких личности. Многи скупови појединаца немају ова својства чак и ако имају велику (рецимо просторну) хомогеност и изражену кохезију, рецимо у заједничком циљу: група људи која заједно седи у биоскопу и гледа исти филм чини такву групу. Још је већа кохезија код групе људи која на семафору стоји и чека зелено светло да би прешла на другу страну улице: они имају исти циљ и исту намеру, и у том смислу је њихова кохезија веома велика. Али када прилазим таквој групи, уопште није потребно да питам за дозволу да се придружим, а ако се предомислим, могу слободно отићи без икакве церемоније напуштања групе. Штавише, могу претпоставити да ме нико из групе са којом делим исти циљ предстојеће делатности није ни приметио, нити има основа да се сматра да је то у било ком смислу битно. Таква група је пуки *агрегати* појединаца, она нема никакву целину, никакву *једносћ*, и заправо она, као група, ништа не одлучује (одлука да се пређе улица је у потпуности индивидуална). То је група без колективног идентитета.

Сасвим је другачије са групом људи која шета поред реке или у парку. Чак и ако знам некога, или чак све, тој групи се не могу просто прикључити или напрасно отићи, јер се ради о групи која има *коллективни идентитет*, и ту групу у том тренутку, односно у том интер-

валу времена, карактерише својство једности као атрибута моћи одлучивања – оно исто својство које имају личности и по коме се личности разликују од пуких ствари. Прикључивање је, као и напуштање, процедура (чак и у протесту, где напуштање изгледа напрасно – али оно је намерно такво, док напуштање групе која чека на семафору нема за сврху напуштање групе него је пуко индивидуално предомишљање).

Заједнички *живој* је заправо живот у групама које имају колективни идентитет, тамо где се живот наставља и након смрти појединца, и где је *џај* (колективни) живот оно што животу појединаца даје основу за могући смисао, тако што садржи критеријуме према којима су одлуке и постигнућа појединаца вредни или безвредни. То наравно подразумева и одређени садржај заједничког подразумевања о томе шта је оно чему (у бескрају онога што се може замислити) треба тежити а чему не треба. То подразумевање или заједнички осећај за вредности, правду, исправно, пристojност и слично, представља цемент друштва, и оно се изражава у прихваћеним (важећим) правилима и етаблираним очекивањима (од себе и других) који су исти за све *припаднике*¹ колектива. То је тако, било да се ради о групи која шета у парку, о породици, нацији, држави, цивилизацији или религији, у свим оним облицима живота који колективе чувају од схизофрениности произвољности и који омогућавају да се тим колективима може приписати одговорност за оно што чине или не чине (јер могу да одлуче да буде другачије него што би иначе, само по себи, било).

Али, као и код појединаца, и код колектива имамо не само могућност неуспеха већ и сукоба или напада од стране других, неизвесност континуитета, и потребу (само)контроле и (само)заштите. У позицији погрешивости и рањивости (који су два фундаментална параметра наше позиције у свемиру), за појединца је та заштита лични интегритет

1 О припадању као могућем *конститутивном правилу* институционалне и социјалне стварности, в. J. Babić, „Belonging as a Social and Institutional Fact“, *Philosophia: The Philosophical Quarterly of Israel*, <https://doi.org/10.1007/S11406-019-00056-W>; First Online: 31 January 2019.

Springer Nature B.V. 2019

Springer Nature B.V. 2019

Received: 30 May 2018 /Revised: 10 January 2019 /Accepted: 13 January 2019

Springer Nature B.V. 2019

Received: 30 May 2018 /Revised: 10 January 2019 /Accepted: 13 January 2019

Springer Nature B.V. 2019

Received: 30 May 2018 /Revised: 10 January 2019 /Accepted: 13 January 2019

Springer Nature B.V. 2019

Received: 30 May 2018 /Revised: 10 January 2019 /Accepted: 13 January 2019

Springer Nature B.V. 2019

који омогућава континуитет живота као реализације једног истог животног плана од почетка до краја. Ма колико овај континуитет био некохерентан или испуњен неуспесима, он својом актуалном *једношћу* омогућава живот као један, као једну исту личност у целини њеног живота. То се може зорно предочити ако се упореди са животом који нема та својства, животом који нема ову једност нужну за приписивост одговорности (за заслугу и кривицу), какав је живот схизофреничара.

У суштини, слично је и код колектива: једност се обезбеђује не само од произвољности (која је основ бесмисла, невредности и неуспеха), него даје и дугорочност континуитету живота кроз генерације. Конкретно изражена, ова дугорочност представља неки важећи систем вредности или прихваћени поглед на свет, *начин животиња*, неку слику света коју одређени колектив перципира као „свој свет“ и у оквиру кога онда реализује „свој живот“. На плану заједничког живота, живота у колективу, најбољи начин да се обезбеди заштита јесте самоконтрола изражена у прихваћеним правилима и законима. Прихваћена правила су спонтана, то су обичаји, али закони подразумевају процедуре одлучивања, важења и правоваљаности (валидне примене) за које је потребно оно што се зове *суверенијетет*.

Суверенитет је моћ да се о својим стварима одлучује онако како се заиста слободно жели, без нужде да се за то добије дозвола од других, којих се то не тиче као ствар њиховог одлучивања (већ само имају, на пример као јачи, могућност да одлучују за друге, да другима наметну своју вољу). Суверенитет означава стање поседовања сопствене валидне воље у својим стварима. Они који немају суверенитет немају своју вољу и нису слободни. Веома је опасно бити лишен суверенитета, који је услов могућности заштите свог начина живота и свог система вредности.

Пошто колективни живот нема тело које га окупља, потребно је да се одреди неки *ипроситор* у коме ће се ова једност колективног живота установити и постојати. Најбољи начин заштите ове једности колективног идентитета јесте дефинисање *своје територије* и на тој територији успостављање *закона* који, са једне стране обезбеђују уредност заједничког живота применом унапред дефинисаних правила, закона, а са друге стране обезбеђују заштиту саме те територије кроз спремност одбране скупа закона узетих као „свој закон“, односно „наш закон“, за које се активно узима да важе, тј. да се валидно, без нормативне неизвесности², примењују на тој територији.

2 Нормативна извесност је нужна за важење закона: мора бити јасно које се правило означава и прихвата као закон, а које не; не може бити дилема о томе шта је закон, ако закон стварно постоји. Са друге стране, фактичка извесност је немогућа, кршење закона или избегавање законских санкција је фактичка могућност

Закони су важни за живот јер обезбеђују предвидивост, нешто без чега не би могло бити будућности и нормалности живота у времену. Они имају многа важна својства: да претпостављају идентитет доносиоца закона (законодавну вољу), (нормативну) претпоставку о пристанку оних на које се примењују (да је то „наш закон“ иначе је насиље), да могу бити другачији и да могу да се мењају. Сва ова својства су убедљиво сачувана у принципу територијалности, па се може рећи да *територијалности* има конститутивну улогу за чињеницу важења закона као правних норми.

Једност „нашег закона“ обезбеђена је дефинисаношћу и једношћу територије на којој он важи. Та територија је „приватна“ у смислу који је сличан оном по коме је простор који заузима наше тело наш приватни простор. Ово се може демонстрирати лаким мисаоним експериментом: ако на једној територији важе различити закони (правила која су међусобно несводива, и због тога у нормативном сукобу када треба да се примене на неки одређени случај) онда се губи оно што је најдрагоценије у закону – предвидивост: не може се предвидети шта ће бити резултат, који поступак ће бити валидан у таквом случају. Наравно, пошто „тело“ колектива није тако хомогено као тело појединаца, могуће је да *два тела* буду у истом простору (тако што оба обухватају различите делове тог простора) али је врло вероватно да ће таква ситуација брзо довести до нормативне схизофреничности када се различити закони сукобе у покушају примене на исти случај. Тада ће „наши закони“ доћи у сукоб са „њиховим законима“ и један од њих ће превагнути, а други ће морати да се игнорише. Пре тога имаћемо сукоб тих закона, у неком од безбројних облика у којима се сукоб може појавити. Зато је, чини се, територија нужан параметар начина на који се може доћи до примене закона, односно оног инструмента који је нужан за ту примену – *државе*: територија је део дефиниције државе. Ипак, видећемо, постоје два суштински различита начина на који територија улази у ту дефиницију. Назваћу их „краљевски“ (територија националне државе као простора заједничког живота неког народа, „своја“ територија, простор у коме „ми“ живимо) и „царски“ (територија на којој се спроводи неки закон као контрола уредног живота оних који на тој територији живе, независно од тога ко су ти људи, односно независно од тога којим колективима као формама живота они припадају, или мисле, или желе да припадају).

чије постојање, наизглед парадоксално, потврђује постојање закона: ако кршење закона не би било могуће онда не би било ни закона већ само механичке принуде без стварне везе са слободом и одговорношћу.

* * *

У овом тексту настављам анализу артикулације видова територијалности државе и начина на који функционишу границе у тој артикулацији, започету у мојим студијама „Светска власт: Да ли нам је потребна, да ли је могућа, и шта све може да значи?“, „Један свет, и ми у њему“ и „Идентитети, границе, територије“³, и у ономе што што овај текст садржи подразумевам неке аргументе и тезе из тих текстова. Главна теза у тим студијама је била да је услов потенцијално квалитетног заједничког живота људи *закон*, једна нормативна форма која се у значајној мери разликује од других сродних таквих форми, обичајних и моралних, и да је *територијалност* конститутивни део дефиниције те нормативне форме. Иако се закон може конституисати и без референце на територијалност, он као израз слободе не може бити стварно универзалан у оном смислу у коме су моралне норме универзалне: да важе потпуно независно од простора.⁴ Универзалност би укинула ову врсту приватне, мада колективне, слободе – да успостављене норме могу бити, да су могле бити другачије (да је другачије одлучено) и да могу да се мењају.

Ничега сличног нема у моралу (због чега морал мора бити минималан и, што је још важније, бити искључиво рестриктиван: моралом се *нишшиа не наређује* већ се само, нормативно нужно, *забрањује* да се чини оно што је морално неисправно). Истовремено, у моралу нема директних санкција већ само индиректних, нема ни потенцијалног наметања туђе воље, и зато морал може, као што и мора, бити универзалан и један, за разлику од државних закона којих у начелу може бити онолико колико има држава, односно онолико колико има законодавних воља.

Правне норме, међутим, као израз слободне законодавне воље, могу бити различите и могу да се мењају, и отуда им је испомоћ принципа територијалности и корисна и неопходна. Корисна јер олакшава њихово функционисање пошто се тако и иначе ограниченом домену важења правних норми одређује и ограничена територија могуће примене, дефинисана ограничењем домена моћи те посебне воље на „свој простор“ – на неком другом простору (који мора постојати, јер се правна норма не може односити на *сваки* простор) важи неки други закон.

3 То су последње три главе моје књиге *Оптеди о одбрани*, Службени гласник, Београд 2018.

4 Цена таквог универзализма би била катастрофална за закон: у таквој ситуацији закон више не би могао да се заснива на слободи, јер би универзална контрола која се протеже кроз цео простор, због санкција које карактеришу правне норме, укинула релеванцију сагласности за важење закона. Законска санкција не би била израз слободне одлуке. Такав закон не био би мој, а онда ни *наш* закон.

Та могућност нужно мора постојати, не може се ни замислити да она не постоји. Правна норма наилази на своју границу у свакој тачки у којој сретне извор неке друге воље која није покривена сагласношћу на основу које је та норма конституисана. *Друја воља* има своје максиме и свој закон.

Са друге стране, гледано изнутра, сваки захтев за променом постојеће важеће норме представља потенцијалну границу њеног важења (уколико се, на основу предвиђене процедуре, та норма заиста и промени), али је слобода очувана и у могућности њеног кршења (у криминалној радњи, за коју се законски одговара према предвиђеној санкцији али се та радња не третира као „ненормална“ већ као слободна – то је основ могуће одговорности), и у одбацивању закона, било као истрајавање на непристајању на његово важење (у бекству, побуни или, коначно, самоубиству као чину непристајања). Пошто је закон израз *колективне* воље, а не индивидуалне, то је потребно да чињеница *џрисџанка* на закон буде свршена чињеница, иначе не би било могуће разлучити право од насиља, наметања нечије воље некое другоме, некое ко има своју другу, такође слободну, вољу. На пример, било би немогуће подвести криминалну вољу под закон пошто би криминалац могао да се „слободно предомисли“ и, у сваком тренутку који му одговара, „слободно одустане“ од закона, односно да оповргне и ускрати свој претходно дати пристанак.

У први мах општа законодавна воља нужно захтева само време, као оквир могућег делања, колективног и индивидуалног: одлучивање да се нешто учини и конституисање одговорности за нешто што је у том тренутку још у будућности. Ту су три врсте одговорности: за покушај реализације (за одлуку), за саму реализацију постављеног циља (за налажење и адекватну употребу средстава да се постављени циљ реализује), и за последице те реализације. Ова последња одговорност је двојака: одговорност за ефикасност, тј. за успех или неуспех у производњи последица које представљају реализовани циљ, и морална (и друге врсте нормативне одговорности, нпр. законска, службена, итд.), тј. одговорност за моралну или неку другу нормативну исправност онога што је коначни резултат поступка. Сама одлука је, по претпоставци садржаној у њеној дефиницији, увек у садашњости, делатност иде након тога, а одговорност за последице на крају. Али нека својства неопходна за валидност закона захтевају, или претпостављају, такође и простор. Правило које дефинише и ограничава тај процес не може да се неодређено протеже кроз простор. Валидност закона претпоставља неке услове који се могу ефикасно задовољити само на ограниченом простору. Оном простору који је „наш“, где смо овлашћени на

спровођење „свог“, односно „нашег“, закона. Ту је суштина: да би закон био валидан, правоваљан, он *мора* (или *нормативно нужно треба*) да буде *наш* закон. Валидност закона зависи од тога – он мора да буде израз слободе а не присиле, и зато је слободни пристанак претпоставка његовог важења. Неки туђи закон, окупаторски или колонијални, није закон у том смислу, потпуно независно од тога да је можда у неком смислу „бољи“ од нашег закона.⁵ А то укључује и одређење неког простора на коме се примењује тај „наш“ закон.

Наравно, ово подразумева захтевну дијалектику односа између појединца и колектива, јер од тренутка⁶ успостављања законодавне воље слобода појединца постаје ограничена. У принципу, воља појединца је и даље неограничена, али у оквиру прецизно дефинисаних параметара, међу којима је простор најважнији – у простору важења правне норме (права као правне норме су ограничена на неки дефинисани простор, на пример, унутар државних граница важи право слободног кретања али не важи у простору преко границе). Независно од овог услова, воља појединаца је и даље фактички, иако не и нормативно,

5 Кроз историју се стално појављује тензија између наводно универзалног (природног?) права које важи за све људе и права заснованог на *свом закону*, на слободном изразу сопствене законодавне воље. Ова тензија је стално присутна и није карактеристична само за наше време. Ово је суштина сукоба између глобализма и суверенизма.

Могу туђи закони бити перципирани као бољи, и то не само од оних чији су то закони него и од других, укључујући и оне чији закони треба да се тако замене. Могу и стварно, по свим параметрима, бити бољи – то ништа неће променити. Освајачи света су се као окупатори увек изнова са тим суочавали. На пример, када је Наполеонеова Француска (која је наступала у име општечовечанског прогреса) освојила Шпанију 1808, суочила се са петогодишњим отпором (све док Французи нису били истерани из Шпаније 1813. године) који је многим могао изгледати нерационално и назадно. У Шпанији је чак постојао покрет, „Alfrancesados“, који је себе доживљавао као „прогресивну елиту“ и који је поздравио и подржавао перспективу модернизације коју су доносили Французи, сматрајући да је то „боље за Шпанију“ од назадног постојећег стања. Ипак, Шпанци су сматрали да је „боље бити назадан и свој, него напредан и пофранцужен“. Cf. Geofrey Best, *Humanity in Warfare*, Weidenfeld and Nicolson, London 1980, pp. 114–15.

6 Тај тренутак је веома занимљив нормативни терен: за новорођене закон је нешто што се затиче (и било би заиста веома гломазно, мада не и немогуће, променити све законе које човек затекне када се роди – мада такође постоји стална флукуација законских промена!). Међутим, за имигранте је та „затекнутост“ нешто веома различито: имигрант је у суштински различитом положају од новорођенчета, затекнути закони њему не припадају, напротив, за разлику од новорођених, он мора да *докаже* да их прихвата (кроз процедуре добијања визе, дозволе за рад, азила, држављанства). Природа важења опште законодавне воље је у ова два случаја сасвим различита, па је онда и „тренутак“ успостављања важења њеног овлашћења да ограничи појединачну вољу са којом се сусреће такође различит.

неограничена, па је укупна слобода као извор одговорности очувана: свако може да се *измакне* из важења неке правне норме *релокацијом*, ако постоји такав простор – а он начелно *може*, мора моћи, постојати. Од правне норме се може побећи, са различитим нивоима извесности. Од потере није увек могуће побећи, чак и ако нема опасности од депортације и репатријације, али је исто тако немогуће у потпуности искључити могућност успеха⁷. Постоји и могућност апсолутне извесности успеха у бекству: могућност апсолутно сигурне релокације се налази у самоубиству⁸, којим се може ефикасно измаћи из важења било које правне норме, што није случај са моралним нормама (самоубиством се заиста може негирати, инвалидирати, неки закон као правна норма на коју се не пристаје, али то нема никаквог ефекта на моралну вредност поступка који се оцењује). Овде се види да територијалност није само корисна за ефикасност примене правних норми него је и део дефиниције њихове валидности. Закони и нормативно и фактички увек важе унутар дефинисаног простора.

Правне норме, за разлику од обичајних и моралних, захтевају један услов који је потребан не само за њихово функционисање него и за њихово важење. То је држава. Нема закона без државе, која је, као инструмент монопола легитимне употребе силе, у стању да обезбеди да закони буду стварност, да важе (буду прихваћени) и да функционишу (да могу да се примењују). За функционисање државе простор и његова артикулација имају посебно велику важност. Видећемо међутим да ће, када је држава у питању, простор функционисати на два суштински различита начина (које ћемо назвати „краљевским“, начин на који простор улази у дефиницију националне државе, и „царским“, начин на који се простор артикулише у империјама, државама које нису засноване на законодавној вољи одређеног народа него на успостави

7 Случај „Сноуден“ то зорно показује. Али је такође очигледно да је неизвесност увек пратећи фактор (Асанж није успео у ономе у чему Сноуден јесте, да побегне од потере која са собом носи свој закон, онај закон од кога се бежи).

8 Друге могућности, као опције реалног поступања, могу бити недоступне у датом тренутку. Отуда нормативна важност самоубиства као уточишта и параметра тоталне слободе. Сличну аргументацију развија и Чарли Брод у својим чланицима „Да ли треба да се боримо за своју земљу у следећем рату?“ и „Савест и савесно делање“ („Ought We to Fight for Our Country in the next War“, 1936; „Conscience and Conscientious Action“, 1940), у својој критици пацифизма: ако замислимо некога ко се гади рата (на начин различит од оног по коме се сви, или огромна већина, гаде рата), толико да му „савест“ не допушта да узме учешћа у њему, он ипак нема право да очекује да га бране они које он презире (јер се мање од њега гаде рата), па би најбоље урадио да емигрира на време. Али ако то није урадио када је још могао остаје му самоубиство као уточиште у коме ће у потпуности сачувати своју слободу да следи своју савест до краја.

нормативне и фактичке контроле на некој, не нужно стабилно дефинисаној, територији).

Ова разлика никако није нешто што се појавило у наше време – увек је постојала разлика између држава које су извор своје власти изводиле из народне воље (нпр. грчки градови-државе) и оних који су тај извор изводиле из фактичке и на тој фактичности изведене нормативне контроле на употребу силе на одређеној територији у значајној мери, независно од тога ко настањује ту територију (све велике империје кроз историју). Али та разлика добро одражава савремену дебату око суверенизма и глобализма, необично уклопљена у текућу „либералну политичку теорију“ по којој је сувереност превазиђена као остатак трибалистичке и етничке прошлости у свету који настањују појединци који у свом животу нису, или не би требало да су, детерминисани таквим схватањима које у опис смисла и вредности живота укључују упућивање на конститутивну везу са затеченим и наслеђеним колективима као формама живота. Целокупна идеологија људских права има ову „антивестфалску“ ноту засновану на идеји природних права, оних права која критикује Хобс, у својој политичкој филозофији (то су права која не зависе од параметара као што су време и простор и која не зависе од акта успостављености, у суштини то су права заснована на моћи имагинације да се нешто пожели).

Помало грубо упрошћавајући, може се рећи да је теза која је сада у агресивном наступу то да је „вестфалија“ превазиђена и да то долази из све веће покретљивости људи и робе у свету, фактора који живот изводе из традиционалних форми живота и уводе у нови, јединствени и униформни облик једног, по претензији идеалног, система вредности у коме су све вредности не само међусобно самерљиве него представљају и израз јединственог вредносног критеријума. Глобализација као процес води у остварење идеала да људски живот не зависи од случајности стања затеченог из прошлости и граница, укључујући и територијалне границе, које унапред дефинишу шта ће бити стварност и шта је у тој стварности вредно а шта није. Уместо тога, нуди се отворена и потенцијално бескрајна будућност у којој ће задовољење људских жеља бити врховни принцип, а опсег тих жеља зависити само од моћи и опсега имагинације.

У таквој слици света држава престаје да буде израз колективне законодавне воље, „наша држава“ која служи томе да се стварно и ефикасно примени „наш закон“, већ, у тој перцепцији, постаје место и терен отуђене моћи која је препрека за истинску артикулацију и реализацију вредности живота. У тој перцепцији држава губи разлог свог постојања и постаје само препрека за праве вредности и истински живот. По тој

представи држава је не само непотребна већ је заправо непријатељски настројена према истинским вредностима које су важне за колективни живот, вредностима правде и демократије. Али шта то конкретно значи? Да ли је држава постала сувишна? Да ли је одувек била таква? Да ли је то само једна пролазна историјска форма заједничког живота, настала почетком модерног доба када је свој облик добила у „вестфалској“ форми суверених држава. Сувереност је долазила из законодавне воље колектива као једне јединствене артифицијелне личности која је у стању да своју посебност конституише и брани, на сличан начин на који то чине појединачне личности у међусобним односима. Јединство воље се у овој форми обезбеђује кроз самоперцепцију чланова законодавне воље као припадника јединственог политичког тела, народа. Народ није пуки агрегат индивидуа који случајно деле заједнички живот. Као што тело обезбеђује „јединство душе“ појединаца који кроз време остају једна и иста личност у континуитету живота (психолошки егоизам: особа која на крају живота умире је иста она особа која је била у том телу када се родила, без обзира на све велике промене у том интервалу), тако и код народа постоји успостављено јединство живота као препознавања „нашега“ као „свога“ (и онда „туђег“ као онога што није „своје“).

Да би функционисала, ова врста идентитета подразумева висок ниво везаности за континуитет живота колектива, који кроз време истрајава као један и исти. Живот појединаца је конституисан у оквиру овог идентитета, и смисао и вредност живота, и индивидуалног и укупног, остварује се у инвентару заједничких постигнућа. Вредност живота појединаца је функција вредности колектива. Колективни карактер живота се не своди на правила координације делања појединаца и евентуално њихове кооперације, већ се конституише оквир заједничког живота у коме демаркација између легитимног и нелегитимног делања означава дугорочни, вишегенерацијски карактер онога што се броји као важно и вредно. Тај карактер се, у самоперцепцији, артикулише кроз скуп веровања о вредностима које се прихватају (и које испостављају заједнички осећај, и на том осећају заснован, опис правде) и кроз заинтересованост за „своје“ као „наше“ у које је оно „моје“ уграђено као конститутивни саставни део, али се не своди нити се може свести на њега. „Своје“ се не своди на „моје“, „сопство“ се не редукује на збир појединаца, „наше“ и „моје“ се међусобно условљавају. Индивидуални егоизам је радикално ограничен успостављеним начелима (правилима) заједничког живота као *једног* живота у коме су појединци конститутивни чиниоци, као витални састојак и садржај коначне вредности колектива. Законодавна воља народа која је, нормативно, општа воља свих, у смислу да нико није начелно искључен (већ је, напротив,

укључен као део јединственог „нас“) успоставља законе који су израз заједничке, „наше“ воље. Закони дефинишу и детерминишу оквир могуће слободе за појединце који онда иду за својим циљевима али ти циљеви, уколико су унутар законског оквира, представљају доприносе укупном заједничком животу. (Да не би били морају да буду изван тог оквира, тј. незаконити – тако да је у овој схеми „незаконитост“ у значајној мери изједначена са „себичношћу“.)

У суштини, ова форма омогућава солидан ниво предвидивости и уређености заједничког живота на основи коју обезбеђује јединствена законодавна воља народа, која функционише као јединствени ефективни извор одлучивања на основу самоперцепције припадника колектива као чланова народа, тј. јединствене целине. Та перцепција садржи критеријум онога што је важно и што се рачуна као вредно у том одређеном друштву. Колективни идентитет, као основа и извор јединствености воље која одлучује о заједничким стварима (општим циљевима и о критеријумима евалуације у њиховом постављању и реализацији), у принципу представља форму стварног живота у истом смислу у коме је то случај са појединцима: друштво живи свој живот на континуиран начин, оно је предмет приписивости одговорности, и живот појединца у њему је уклопљен у шири оквир живота заједнице.

Територија на којој се валидно примењује закон је „своја територија“, место живота, али она, иако важна за ефикасно функционисање закона (у функцији избегавања тензије или сукоба два или више закона који би претендовали на исту територију), не улази у саму дефиницију идентитета колектива. Територија је врста поседа, својине, простора у коме живот одвија (јер је за одвијање живота неопходан неки простор), али питање који је то простор не улази у одређење, који је то идентитет, о ком се колективу ради. Не улазећи у дефиницију самог идентитета колектива већ само у претпоставке могућности његовог конституисања и функционисања, простор државе је приватна својина колектива, заједнице чија је то држава. Ако се заједница помери кроз простор онда ће неки други простор бити место на коме се примењује закон те државе. То је концепција краљевства, националне државе у којој закон долази из законодавне воље народа који конституише, установљује државу.

Тај простор, наравно, има велику вредност, не само својим квалитетом (величином, разуђеношћу, природним богатствима, итд.) већ је за генерације које живе у њему такође и *завичај*, место које се интимно везује за њихов доживљај живота. Појмови завичаја, отаџбине, патриотизма су део доживљаја колективне слободе као загарантоване посебности своје заједнице, којом се чува разлика између свог и туђег. Тај доживљај се разликује од лојалности која се може успоставити и према

колективним формама које нису затечене и неизабране⁹ (већ се у њих слободно улази или се слободно креирају). Такве форме су, на пример, компаније али и политичке партије, или идеолошке или верске организације и, у крајњем, све оне форме живота у којима нека *харизма* и верност харизми може да замени осећај припадности претходној форми живота (али то могу бити и сасвим *ad hoc* колективи, као што су војне јединице – у плаћеничким армијама имамо веома јак осећај лојалности „својим“ јединицама, као што у револуцијама имамо до екстрема изражен осећај лојалности идеалу заснованом на неком од многих могућих описа појма правде, итд.).

Иако територија националне државе („краљевства“) не улази у дефиницију самог идентитета колектива чија је то држава, ипак она може да садржи сва она својства која *политичку слободу* одређују као нешто вредно и драгоцено. То омогућава да осећај припадности заједничком животу произведе значајан део смисла живота чланова тог колектива, и да у љубави према посебности и слободи своје заједнице нађу равнотежу између *локације* живљења и доживљаја вредности живота. Појам завичаја то зорно илуструје. Територија *нас* не дефинише него *ми* одређеној територији, одређеном простору, локацији, придајемо значај *своја*, значај који тако важна својина, као што је својина територије сопствене државе, може да прибави у комплетирању пунине живота оних који су у стању да на тој територији конституишу свој закон као израз сопствене воље, своје слободе. Држава је оквир, и кроз тај оквир дефинисано место живота. Границе државе омеђују докле је „наше“, докле важе наши закони (а иза границе су суседи који на сличан начин артикулишу свој заједнички живот својим законом). Територија припада онима који на њој живе, право на самоопредељење се појављује као спољашњи знак суверености. Територија је део инвентара тог права, ако оно постоји, она је својина народа. Народ влада сам над собом, није под туђом влашћу, нема хегемоније.

Сасвим је другачији нормативни и фактички статус територије, и простора уопште, у државама које можемо означити као *царства*, као империје. У њима *локација* нема конститутивни карактер, али га има *територија* као таква: држава није простор где „ми“ живимо већ је то територија на којој важе одређени закони, који условно могу да се означе као „наши“, али иза којих не стоји слободна законодавна воља неког *народа* него представљају пресек скупа претпостављених преференција појединаца који на тој територији живе. Тај пресек ће фактички дефи-

9 Затечене и неизабране форме су нешто што се налази као свет („свој свет“) у који се долази рођењем.

нисати оно што се може легитимно, законито, хтети на тој територији. Територија је одређени простор на коме важе одређени закони, а валидност тих закона произлази из чињенице да се они прихватају и следе. Разлог зашто је тако није у осећају припадности некој посебној заједници већ у дескрипцији пожељности правила која омогућавају или олакшавају координацију и кооперацију у делању на реализацији онога што се у том друштву рачуна као вредно и пожељно, а то је, по претпоставци, конзумација задовољења друштвено легитимисаних преференција.

У царствима територија није (пука) својина већ конститутивни параметар државе: држава није народ који обитава на тој територији, држава је територија на којој се фактички спроводе њени закони. Држава се *иропирире* докле сеже „наша“ моћ контроле. Границе територије *дефинишу* државу. За дефиницију државе и закона територија је важнија од припадности народу (колективном идентитету народа чији је то закон), и не може се рећи да закон представља израз воље тог неког народа већ евентуално, у условима демократије одређеног типа, израз воље становника који су се задесили на тој територији. Овако схваћена држава може захватити онолико територије колико централна власт може да контролише и на којој може да спроводи свој закон, и то ефективно и чини. Освајање нове територије је проширење државе а не освајање туђе територије, или ослобађање своје. Становници новоприкључених територија се просто приводе под нови закон.

* * *

Ако се сада вратимо на наше појмове „вестфалије“ и „глобализације“ имаћемо следећу ситуацију: „вестфалија“ означава „краљевства“, националне државе актуално постојање законодавне воље народа, колектив форму заједничког живота, „своје законе“, бити „свој на своме“, разликовање „свог“ и „туђег“. Са друге стране „глобализација“ значи правну универзалност (а универзалност, као што смо видели на почетку, може постојати само у моралу!), затим, заснивање закона на појединцу, губитак конститутивности својине као политичке категорије („наднационалност“ својине као категорије), концепцију да се свакога све тиче и да нема „нашег“ и „њиховог“ закона. У савременој верзији глобализација добија свој пуни израз у идеологији људских права. Не броје се народи већ само појединци.

Пошто је свет, по овој концепцији, један и јединствен, а не хетероген, питање јурисдикције је ствар случајности и напора да се обезбеди законитост и мир, како би људи као појединци слободно међусобно комуницирали и пословали. Легитимација тог стања се врши директним

позивањем на појединце који својим претпостављеним пристанком (хипотетичким пристанком) легитимишу власт. Колективи могу да се конституишу само до мере у којој не би угрозили политичку лојалност према власти. Појединци се онда агрегирају према било ком слабом идентитетском начелу, слабом у смислу да се одлучивалачка снага колектива који тако настају не узима као суверена и несводива него управо сводива на скуп појединаца који је чине (и који у тај колектив слободно улазе или из њега излазе). Народ нема никакву конститутивну улогу просто зато што (више) не постоји, а својства народа постају декоративне, тзв. „културне“ схеме.

Занимљива је трансформација значења појма „демократија“ у овом контексту: Демократија се заснива на директном позивању на појединце и функционише „без народа“. Народ и држављанство су изједначени. Принцип јединства власти (једност власти) преноси сувереност на империјалну администрацију. Рећи да у демократији народ влада над самим собом више нема реалног значења: демократија се дефинише као одређени скуп или листа својстава која неко политичко стање треба да испуни да би се тако означило. Тај скуп вредности се не позива ни на један народ већ, начелно, на цело човечанство. Демократија постаје инструмент и мотор глобализације. Суверенитет ишчезава, мада не нужно и сувереност власти (али је могуће да стварна власт буде негде изван политичких сфера, нпр. у корпорацијама које су „мултинационалне“, а заправо наднационалне). Човечанство, које је огромно, може онда сваку људску групу да означи као „мањину“ у јаком статичном смислу, оном смислу у коме их спречава да икада у будућности постану политичке већине (што је суштина другачијег схватања демократије у краљевствима: да је мањина део исте целине чији је и већина део, и да у принципу свака политичка мањина може једном постати већина. Мањине су заковане у свој мањински статус, који мањинама, у замену за одузимање политичких права, даје разне парapolитичке привилегије.¹⁰

Глобализација није карактеристика искључиво нашег доба: свако време је имало свој облик глобализације. Увек се појављивала идеја, и на њој заснована тежња, да се свет учини униформним, да „правда“ (тј. закон) буде јединствена у целом свету, и тај порив делимично долази

10 Тиме су, такође, широм отворена врата принципу *Uri possidetis iuris*, принципу да границе не морају да следе, као што у постколонијалном дефинисању граница и не следе, било какву „дубинску географију“ и националну или племенску територијалност, већ могу да се „цртају“ сасвим произвољно: ионако ће „држављани“ сваке државе добити своју „националност“ из одређења припадности *сјановнишћиву* те државе: државе су „нације“, али без народа.

из начина на који се, погрешно, доживљава однос права и морала – да је право *засновано* на моралу (а не да, нормативно нужно, само *мора да ирејшендује* да је тако засновано) и да универзалност важења моралних норми може некако да се пренесе и на терен правних норми. Када би се ово „превазилажење разлике између права и морала“ десило свет би заиста постао јединствена политичка целина, човечанство би постало *једна нација*, али би значајан део, можда и целина, простора политичке слободе било изгубљено, и то више не би био наш свет него неки *иуђи свей* (можда свет анђела или робота, али свакако не свет аутономних личности одговорних за своје поступке, индивидуалне и колективне – у таквом свету би се изгубила разлика између *одлучивања* и *закључивања*). Чини се да би то био свет и без права и без морала.

Оно што се у закључку може рећи јесте да глобализација има „царски“, империјални карактер, и да појам народа, а са њиме и велики део инвентара појмова из простора политичке слободе, губи свој стварни смисао (на пример поменути појам завичаја). Такође, оно што је увек био део потенцијала појма глобализације – тенденција за стварањем светске власти, или управе, ако не и светске државе, у том процесу добија на значају. Садашња све већа и све кардиналнија *међузависност* између делова света, која је увелико резултат брзог развоја технологије, свакако иде овоме у прилог. Понекад се стиче утисак да свет све више постаје једна хомеостатска целина у којој има све мање места за разлике, да свет постаје униформан и поједностављен. То производи утисак да је национални суверенитет, принцип на коме су сада организоване државе и оно из чега оне заправо изводе овлашћење на спровођење својих закона, све мање оправдан и све мање присутан. То за последицу има кардиналне промене у нашој перцепцији појма закона – закони се све мање посматрају као нешто што сами себи слободно одређујемо као ограничења своје дивље и потпуне слободе (као моћи да се уради штогод се хоће), а све више као инструмент прогреса у срећи и благостању заснованог на одређеној дескрипцији или дефиницији онога што се сматра добрим или пожељним. *Срећа* постаје доминантни фактор, а *слобода* нешто ирелевантно или фиктивно.

Може се рећи да је све ово пука схоластика, али није. Око ових појмова се воде ратови, они су извор и разних других појава. На пример, држава Израел неким својим држављанима, због тога што нису Јевреји, не допушта да служе у израелској војсци. Или у Србији, где се војска не може назвати „српска војска“, јер се Србији ускраћује и негира „краљевски“, односно национално-државни карактер и намеће неки псеудо-империјални (или вазални, што је појмовно консеквентно, пошто су вазали увек били део империја а не фактори у некој „краљевској“

схеми моћи). Ове појмовне дистинкције су бремените разним нормативним импликацијама које уопште нису нормативно безначајне. Једна од њих ми се чини посебно занимљивом: у природи државе је да се шири ако може, и колико може. То важи само за царства, као део посебне, можда се може рећи „космополитске“, политичке логике. Али, увек је било тако. Тако код Тукидида налазимо¹¹ да је „природни закон да се влада колико год се може“ и „да би свако ко има моћ [као ми, Атињани] учинио исто“, тј. поробио кога може. Али то, као ствар политичке логике, важи само за оне државе које имају империјални, „царски“ облик. За краљевства, националне државе то не важи: за њих важи уобичајени морални критеријум исправног и неисправног. Националне државе, наравно, могу да поступају неисправно, што често и чине (могу, на пример, да се понашају разбојнички у нападу), али оне заиста *не морају* да прекораче границе самоодбране: националне државе немају државни и политички разлог да се шире колико год могу. Напротив, њихов интерес је државни и политички оптимум, што подразумева и суздржавање од производње узрока за сукобе, чији је исход увек неизвесан. Код царстава је то компликованије: она су осуђена да (стално) нападају управо зато што је њихова дефинициона структура таква: она немају чврсто нормативно упориште у одређењу националног идентитета већ су дефинисана опсегом територије коју могу контролисати (и, евентуално, дескрипцијом своје идеологије). А то је неодређено. Она зато стално морају да „бране“ принцип своје конституције – тако што да га намећу свима другима. Она, заправо, бранећи свој систем вредности, нападају све друге који се разликују, и тај напад нормативно нужно тумаче као одбрану. Она не бране себе већ оно (све оно) што вреди бранити, а то је оно што је вредносни предмет њиховог избора. Можда се може рећи да је то зато што царства, за разлику од краљевстава, нису генине колективне личности које имају јасну демаркацију између *свој* и *иуђе*: за њих је цео свет „њихов“, ако само могу да га контролишу (а нужно морају да желе да то могу). Она се не бране нити ослобађају своје претходно поробљене територије већ само приводе реду и поретку онај простор који је био изван те схеме. Али у том процесу царства су много сличнија корпорацијама него особама, и степен артифицијелности је ту много већи. И док краљевства, која имају јак колективни идентитет (а идентитет је ознака живота), могу да се обнове и након дуготрајног престанка свог политичког постојања, царства су једнократне политичке појаве – кад једном пропадну више се не обнављају. То је и логично јер је њихов идентитет заснован на контроли простора, а не на слободи као инструменту владања над временом.

11 Тукидид, *Историја њелойонеској раџа*, 5:105.

KINGDOMS AND EMPIRES

Jovan Babić

Faculty of Philosophy, University of Belgrade

Summary. In this article I offer an abstract description of two ways in which territory functions in establishing states and governments. I designate them tentatively as „royal“ and „imperial“ types of states. In the first type, or model, the laws come from the legislative will of a people and the territory is a form of property, a highly valuable possession, of the nation-state. The will contained in a „legislative will“ is indicating a strong collective identity of a people, which are capable to create a state, issue laws and to rule over themselves. In the second type, or model, of the state, the laws function as being efficient to give adequate control over some designated territory, in which case that territory becomes a part of the definition of the state. In empires, unlike nation-states, citizenship becomes nationality. This scheme is then used in description and analysis of the current process where globalism takes over the place of sovereignty.

Keywords: sovereignty, globalization, state, law, nation-state, empire, territory